

Tisztelt gyászoló család, kollégák, tanítványok, tisztelők!

Szili József talán az utolsó képviselője volt annak az irodalmár nemzedéknek, amelynek eszmélkedése az Újholdhoz és a Fényes szelekhez egyaránt kötődött. Ez a kettősség sokakban okozott törést, de Jóska tudósi és alkotói személyisége integrálni tudta ezeket az indíttatásokat. Az, hogy kezdettől az angol nyelv és kultúra szakértőjének készült, kölcsönzött neki egy kis elegáns kívülállást, de Jóska alkata ettől függetlenül is kívül-belül megtestesítette a feddhetetlen úriember figuráját, a repedésektől mentes integritást. Nyilvános irodalomtudósi (és egyben műfordítói) pályája a skót nacionalista-kommunista költő, Hugh McDiarmid magyarországi felfedezésével indult, de ezzel párhuzamosan lefordította T. S. Eliot *The Waste Land* című poémáját is, Magyarországon elsőként, *Kopár föld* címmel. Ez a fordítás akkoriban nem jelenhetett meg, de megoldásait később Weöres Sándor és Vas István is felhasználta. Négy évtizeddel később – Eliot terminusával élve – ez a szöveg volt az az „objective correlative” (tárgyi egyenértékes), amelynek kapcsán komoly beszélgetés, majd barátságos együttműködés indult közöttünk. Jóska ötvenes évekből származó fordítása az ezredfordulón jelent meg az általam szerkesztett antológiában, s másfél évtizeddel később, a nagydoktori védésemen Jóska – bizottsági tagként – ezt a közös gondolkodást mellettem szóló érvként hozta fel. E két pont közé esik a miskolci együttműködésünk.

Bár tudósi pályájának túlnyomó része az Irodalomtudományi Intézethez kötődött (én is ott ismertem meg), Szili József 1994-ben – hatvanöt évesen – új vállalkozásba kezdett: a Miskolci Egyetem nemrégiben alakult bölcsészkarának professzora lett. Pontosabb azonban úgy fogalmaznunk, hogy a Szili-házaspár szegődött Miskolcra, elfogadva Kabdebó Lóránt meghívását. A Miskolcon töltött másfél évtizedük – a magyar felsőoktatást szaggató viharok ellenére – utólag idilli időszaknak látszik. A tanszék virágzott és gyarapodott, megindult a doktoriskola, a Szili-házaspár diákkonferencia-sorozatot szervezett (amelyhez pénzdíjat is biztosítottak); mindketten igen népszerűek voltak a hallgatók és a kollégák körében. Nem utolsó sorban pedig én magam is az ő kezdeményezésükre, Jóska hívására lettem az egyetem oktatója. Ez a másfél évtized az ő szakmai életének is kiemelkedően produktív korszaka volt. 1994 és 2009 között monográfiák sora hagyta el a műhelyét: Arany Jánosról, a műnemek elméletéről, a késő 19. század lírájáról, az interkulturalizmusról; s mellettük a Northrop Frye, E. M. Forster és Terry Eagleton kötetfordítások, miközben jó darabig még az Irodalomtudományi Intézetnek is aktív munkatársa maradt.

Ennek a korszaknak váratlan csapással szakadt vége: Jóska nyolcvanegy évesen, egyik napról a másikra magára maradt. Amit az ezt követő években tett, az nem nélkülözi a hősiesség auráját: nagy szorgalommal, higgadtsággal és tudatossággal nekifogott *rendet rakni*. Sajtó alá rendezte felesége munkáit, majd összegyűjtötte a hozzá írt verseit, és egy retrospektív válogatásba illesztve szintén kiadta. Nyolcvankét évesen lett első kötetes költő, ami önmagában is rendkívüli, de az végképp eltér a sémáktól, hogy ezt még két további kötet követte. A miskolci kötődésű *Műút* folyóiratban otthonra találtak ezek a versek, és ez bizonyosan sokat jelentett Jóskának, aki már nemigen törődött azzal, hogy bárkinek is a kedvét keresse.

A kutatói, tanári, szerkesztői, műfordítói életmű mellé utoljára felzárkózó költői pálya azt igazolja vissza, hogy Szili József mindvégig holisztikusan tekintett az irodalomra, ahogyan egy mérnök tekinthet a házra, amelyben lakik vagy dolgozik. Az irodalom nemcsak a történeti narratíva tárgyaként érdekelte, hanem működésének minden vonatkozásában: nemcsak történésze volt az irodalomnak, hanem a kulturális mintázatok elhivatott közvetítője minden lehetséges módon: szak- és műfordítóként, szerkesztőként, tanárként, autonóm alkotóként. A sokoldalú irodalmár még nem reneszánsz ember, de Jóskát nagyon sok minden más is vonzotta. Ezek valójában nagyon is célzott vonzalmak voltak, és tapasztalatukat Jóska nagy tudatossággal építette be a személyiségébe. Fiatal korában versenyszerűen atletizált: középtávfutó volt, s jellegzetes, nyújtott lépéseinek ritmusát (melyet még kilencven éves korában is megcsodálhattunk) most a prózájában is felismerni vélem. Kitanulta a hegedűkészítés mesterségét, és több önmaga által „használhatónak” minősített hangszer készített: a hangszerész és a zene viszonyában alighanem ő is meglátta az irodalmár és irodalom viszonyának allegóriáját. De ő persze játszott is azokon a hegedűkön. Évtizednyi munkával vitorláshajót épített, amely azután a Velencei-tó távlatait járta, s egy kései interjúban ezt nevezte főművének: valóban, szavak nélküli költemény.

Irodalmárnak lenni olyan hivatás, amelyet csak mesterektől lehet megtanulni. Szili József olyan módon vált mesterré, hogy ehhez nem a szellemi atya szerepét öltötte fel, inkább egy mindenki számára hozzáférhető, időtlen guru auráját hordozta. Volt néhány szakmai terület, különösen az angolszász modernség körében, amelyről kétségtelenül ő tudott a legtöbbet. Egy gondolkodásmód mély megismerésére nincs hatékonyabb eszköz, mint az alapszövegek lefordítása az anyanyelvünkre. Wellek, Frye, Eagleton Szili József nyelvén szól magyarul, tehát nála jobban senki sem tudhatta, mit mondanak. Kilencvenkét évet élt, így az ő esetében váratlan csapásról aligha beszélhetünk. Be kell érünk a mély szomorúsággal, amiért egyszer és mindenkorra elvesztettük hozzáférésünket a pompás, kilenc évtizeden át épített elmepalotához és az egyedülálló, kilenc évtizeden át ülepített bölcsességhez, amelynek a tizedik évtizedben sem csorbult a ragyogása, részletgazdagsága. S amely most egyik pillanatról a másikra nincs többé.

Amikor az Intézetben kilencvenedik születésnapján köszöntöttük, ő hozott nekünk ajándékot. Ogden Nash két vicces, játékos versét fordította le bravúrosan, egyrészt bizonyítva szellemi frissességét, másrészt bepillantást engedve az „edzémódszerbe.” És talán azt is szerette volna, ha így emlékszünk rá. Utolsó levélváltásunkkor egy Eliot-fordítást küldött, azzal a kísérőszöveggel, hogy egy kisebb, eszméletvesztéssel járó baleset után az elméje épségét akarta bizonyítani önmagának. Tanúsíthatom, hogy az az elme tökéletesen ép volt, és félelem nélküli. Remélem, mindvégig így maradt.

2022. január 20.

Kappanyos András